
ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА.

УДК 343.97

І.М. Шопіна,
доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник

**РОЗВИТОК ДОСЛІДЖЕНЬ ПРОБЛЕМ
ЦИВІЛЬНО-ВІЙСЬКОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА
ЯК ВИДУ ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВИ
І ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА**

У статті здійснено аналіз розвитку наукових досліджень у сфері цивільно-військового співробітництва та визначено їх роль в оптимізації взаємодії держави і громадянського суспільства в Україні.

Ключові слова: цивільно-військове співробітництво, громадянське суспільство, взаємодія, інформаційні аспекти, антитерористична операція.

В статтє осуществлен анализ развития научных исследований в сфере гражданско-военного сотрудничества и определена их роль в оптимизации взаимодействия государства и гражданского общества в Украине.

Ключевые слова: гражданско-военное сотрудничество, гражданское общество, взаимодействие, информационные аспекты, антитеррористическая операция.

In the paper the analysis of the development of scientific research in the field of civil-military cooperation is carried out and their role in optimizing the interaction between the state and civil society in Ukraine is defined.

Keywords: civil-military cooperation, civil society, interaction, informational aspects, anti-terrorist operation.

Проблеми формування та становлення громадянського суспільства є важливими для кожної демократичної держави. З моменту набуття Україною незалежності було досягнуто певних успіхів на цьому шляху: сформувалися потужні інститути громадянського суспільства, значно підвищився рівень політичної свідомості громадян, було напрацьовано механізм взаємодії між громадянським суспільством та державою. Однак стабільному зростанню демократичних здобутків перешкодили події, пов'язані з анексією Автономної Республіки Крим та тимчасовою втратою контролю органами державної влади над територіями, що входять до складу Донецької та Луганської областей. За таких умов проблема взаємодії громадянського суспільства і держави набуває нової актуальності. Це пов'язано з тим, що внаслідок дії комплексу соціально-політичних, економічних, демографічних, соціально-психологічних та інших факторів значна кількість осіб-мешканців зазначених областей набули відмінних від мешканців інших регіонів України уявлень та ціннісних орієнтирів. Ситуація ще більше ускладнилася внаслідок розв'язування проти нашої держави інформаційної війни, заходи якої були найбільш ефективними саме в Донбаському регіоні. Отже, станом на сьогодні Україна має фундаментальну проблему, від вирішення якої значною мірою залежить можливість відновлення контролю над тимчасово окупованими територіями: це проблема формування довіри жителів Донбасу до української держави та її інститутів.

Унаслідок особливостей проведення в Україні антитерористичної операції здійснення першочергових кроків у цьому напрямі покладено сьогодні на Збройні Сили України, у структурі яких функціонують сьогодні підрозділи цивільно-військового співробітництва. Безумовно, важливу роль у зміні пріоритетів у свідомості жителів окупованих та прилеглих до них територій відіграють правоохоронні органи та інші державні інституції, однак цивільно-військове співробітництво є за своїм змістом достатньо складним видом діяльності, потребує наявності певних знань, вмінь, навичок, професійно важливих якостей, які сьогодні сформовані в достатньо невеликої кількості осіб, що мали можливість набути відповідного досвіду під час виконання завдань у складі військового контингенту Збройних Сил України в операції НАТО в Республіці Косово, Республіці Ірак тощо.

Разом з тим, сучасна специфіка діяльності Збройних Сил України на території Донецької і Луганської областей не дозволяє використовувати вже напрацьовані в межах Північноатлантичного блоку способи і методи роботи з населенням, потрібною є їх адаптація до національних реалій, використання *ad hoc*. Вказане зумовлює актуальність розробки стратегії цивільно-військового співробітництва, спрямованої як на встановлення довіри до органів державної влади з боку жителів Донбасу, так і на відновлення нормальної життєдіяльності цього регіону, та новизну цієї статті. Метою написання статті є аналіз розвитку досліджень проблем цивільно-військового співробітництва як виду взаємодії держави і громадянського суспільства.

Проблеми роботи Збройних Сил України з громадськістю останнім часом привертають увагу дослідників. Так, У.В. Ільницька обґрунтувала, що ефективно функціонуюча система публік рилейшнз Збройних сил є засобом регулювання цивільно-військової взаємодії, важливим фактором демократизації й оптимізації відносин між силовою структурою і громадськістю, аргументовано доведено необхідність застосування PR-технологій для гармонізації цивільно-військової сфери в Україні, при цьому PR розглядається нею як важливий механізм формування системи демократичного цивільного контролю над Збройними силами України. Досить цікавим є також її аналіз та узагальнення досвіду успішного функціонування інституту публік рилейшнз Збройних сил у демократичних країнах, що дозволило окреслити перспективні напрями розвитку зв'язків із громадськістю армії України, сформулювати пропозиції та практичні рекомендації щодо ефективності діяльності інституту PR, обґрунтувати доцільність впровадження PR-програми армії на державному рівні [1, с. 17–22].

С. Данілевський і А. Урсол досліджують на прикладі країн-членів НАТО систему діяльності структур цивільно-військового співробітництва, яка ґрунтується на 10 основних принципах, до яких належать: 1) пріоритет місії (досягнення успіху військової місії має пріоритет у всіх випадках); 2) організація управління (керівництво цивільно-військовими відносинами – прямий обов'язок командувачів (командирів) військових контингентів на всіх рівнях, які повинні в повному обсязі володіти обстановкою та знати обов'язки структур СІМІС і способи їх ефективного застосування); 3) ефективне використання ресурсів (заходи цивільно-військового співробітництва здебільшого здійснюються в умовах, коли цивільне населення потерпає через руйнування інфраструктури і відсутності необхідних товарів і послуг, отже, командувачі (командири) військових контингентів зобов'язані забезпечити раціональне використання наявних ресурсів з метою збереження спроможності сил виконувати завдання за призначенням); 4) концентрація зусиль (необхідно забезпечити концентрацію ресурсів, доступних для використання в інтересах СІМІС, так, щоб досягти максимального впливу на цивільне населення, забезпечити позитивне сприйняття ним дій військових формувань); 5) забезпечення зацікавленості цивільних організацій (цивільні організації, в основному, не мають

бажання співпрацювати з військовими. Тому останні повинні мати ресурси для реального сприяння цивільним організаціям для досягнення мети їх діяльності в зоні конфлікту. Саме на цьому ґрунтується дієвість взаємодії. Зазвичай, це трудові ресурси, обладнання, військовий захист та інформація); 6) спільні цілі (ефективним способом формування стійких цивільно-військових відносин є усвідомлення та взаємне визнання спільних цілей обох сторін. Командувачі (командири) військових контингентів повинні планувати та здійснювати застосування військ, враховуючи досягнуті домовленості з цивільними організаціями); 7) взаємна довіра і злагода (тиск у галузі цивільно-військового співробітництва може призвести до досягнення лише тимчасового успіху. Однак, загальна результативність таких відносин є низькою. Командувачі повинні бути готовими витратити час та енергію на забезпечення взаємодії з цивільними учасниками на бажаному рівні); 8) гуманізм (людські страждання, пов'язані з застосуванням військової сили, повинні бути обмежені та полегшені у всіх можливих випадках. Гідність і права людей мають поважатися і захищатися в межах міжнародного правового поля); 9) прозорість відносин (забезпечує довіру і взаєморозуміння сторін); 10) зв'язок (більшість цивільних організацій переслідують власні цілі і пріоритети в зоні конфлікту, які не завжди збігаються з цілями військового командування. Забезпечення постійного зв'язку між сторонами є важливим чинником усвідомлення того, що незалежність у діях і співробітництво не виключають, а навпаки, доповнюють одне одного) [2].

В.І. Білошицький присвятив свою увагу проблемам розробки політологічної концепції цивільно-військових відносин як комплексу знань про закономірності, принципи, методи, механізми, засоби та способи регуляції мілітарної політики суспільства, логіку поведінки різнорідних соціальних спільнот та особистостей з військових питань, а також про зв'язки та взаємодію між ними, що сприяють реалізації життєвих інтересів, задоволенню потреб людей, спрямованих на забезпечення безпеки існування, безпеки самого життя. Таким чином, це система знань, що відображає таку соціальну реальність, таку суспільну діяльність, підсумком якої є досягнення особливої мети: гарантувати безпеку існування громадян, забезпечити оборону країни, захист її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканості. Це здійснюється через консолідацію цивільної (громадської, суспільної) та військової (воєнної) сфер соціальної реальності. Саме таке єднання позначається терміном “мілітарна діяльність суспільства” на протизагу “мілітаризації”, яка означає підпорядкування політичного, економічного й соціального життя процесам мілітаризації та підготовки до війни [3, с. 21–27].

В. Скворцов, аналізуючи генезу розвитку цивільно-військових відносин у демократичних державах, виділяє три етапи наукових досліджень останнього. Перший етап пов'язаний з “холодною війною”, з невизначеністю перспектив подальшого розвитку людства. Боротьба між ліберально-демократичною і комуністичною ідеологією викликали потребу в більш детальному вивченні демократії, зокрема й у сфері цивільно-військових відносин. Відповіддю на цей виклик стали праці С. Хантінгтона, М. Джановітца, С. Файнера та інших учених, що публікувалися на межі 1950-х – 1960-х років. Основна їх тематика: нагромадження й опис емпіричних спостережень, систематизація, загальна постановка та актуалізація проблем. Результати цих розвідок стали фундаментом для подальших досліджень, але вже на якісно вищому теоретичному рівні. Імпульсом для інтенсифікації досліджень і переходу до другого етапу стала “третьа хвиля демократизації”, яка розпочалася в середині 1970-х років з поверненням у лоно демократії Греції, Португалії, Іспанії і деяких країн Латинської Америки. Трансформація цивільно-військових відносин і об'єктивного контролю в умовах демократичного транзиту [4, с. 301–303] визначила певну спрямованість та й зміст досліджень, зокрема

пов'язаних із громадським контролем. При цьому, якщо на першому етапі дослідження здійснювалися в межах різних наукових дисциплін – філософії, соціології, юриспруденції, політології, теорії міжнародних відносин тощо, то на другому етапі дослідження набули комплексного характеру. Головні зусилля спрямовувалися на пошук оптимальних шляхів трансформації цивільно-військових відносин у бік встановлення демократичного контролю. Початок третього етапу досліджень цивільно-військових відносин і демократичного контролю зумовлюється тим, що процес глобалізації з кінця 1980-х років стає переважною тенденцією розвитку світового політичного процесу [5; 6, с. 160]. Серед формальних ознак, які підтверджують посилення впливу зовнішньополітичного фактора глобалізації і призводять до третього якісного етапу в дослідженнях демократичних цивільно-військових відносин і демократичного контролю, В. Скворцов виокремлює такі: формулювання з боку деяких міжнародних організацій досить чітких вимог щодо демократичного контролю, це фактично є однією з умов членства; створення міжнародних наукових центрів для вивчення, узагальнення та підготовки практичних рекомендацій з проблематики демократичних цивільно-військових відносин і демократичного контролю; створення та прийняття модельних законів стосовно демократичного контролю (до них, зокрема, належить й Закон України “Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави”); реалізація міжнародних програм підготовки фахівців із демократичних цивільно-військових відносин і демократичного контролю; втілення теоретичних розробок у сфері демократичних цивільно-військових відносин і демократичного контролю в практичні дії. Прикладом може бути відтворення і продуктивна діяльність структур CIMIC (Civil-Military Cooperation – цивільно-військового співробітництва) у збройних силах багатьох країн [7, с. 100].

Як бачимо, сьогодні вже створене певне понятійне поле проблематики цивільно-військового співробітництва, проте вказані дослідження здійснювалися переважно в межах соціології та політології, а хронологічно охоплювали період до політичної кризи 2013–2014 рр., яка отримала в публіцистичних джерелах назву Революції Гідності. Анексія Автономної Республіки Крим і втрата контролю органами державної влади над частиною територій Донецької і Луганської областей поставили на порядок денний нові питання, і сучасні виклики пов'язані з забезпеченням спроможності нашої держави відновити або знову сформувати довіру до своїх інституцій з боку мешканців цього регіону. Оскільки багато з цих проблем знаходяться у сфері інформаційного права, саме йому, на нашу думку, належить провідна роль у виробленні науково-методологічного підґрунтя для повернення Донбасу, образно кажучи, в ментальне поле української держави. Тому сьогодні викликають інтерес роботи вчених, присвячені інформаційно-правовим аспектам побудови цивільно-військових відносин за умов проведення антитерористичної операції. Серед них слід згадати праці І.М. Коропатніка, який вважає, що цивільно-військове співробітництво має виражений інформаційно-правовий компонент, сутність якого зумовлена як необхідністю протистояти негативним інформаційним впливам, спрямованим на дестабілізацію нормальної життєдіяльності певних територій, так і потребою у формуванні довіри мешканців цих територій до системи державної влади України, її інституцій, у тому числі Збройних Сил України та її правоохоронних органів. Слід погодитися із думкою І.М. Коропатніка про те, що, хоча відновлення зруйнованої інфраструктури, передусім інформаційної, не є функцією, властивою військовим формуванням, тим не менш від реалізації цієї функції значною мірою залежить сьогодні можливість Збройних Сил України досягти поставлених перед ними завдань. Для цього необхідне створення потужної та розгалуженої системи цивільно-військового співробітництва, розрахованої на тривалий час існування, яка буде виступати інструментом такої взаємодії [8, с. 66–68].

Аналіз наукових праць у галузі цивільно-військового співробітництва дозволяє зробити висновок про те, що події 2013–2014 рр. надали новий вектор дослідженням у цій сфері. Потреби практики пов'язані сьогодні з необхідністю вироблення методологічної бази для побудови відносин між Збройними Силами України та цивільним населенням Донецької і Луганської області, місцевими органами влади, організаціями цивільного сектора за рахунок координації, взаємодії, двосторонньої підтримки, спільного планування та обміну інформацією з метою створення сприятливих умов для відновлення нормальної життєдіяльності зазначеного регіону. Це так само потребує уточнення поняття та цілей цивільно-військового співробітництва, визначення його функцій та методів відповідно до викликів сьогодення, розробки та затвердження нормативно-правових документів, які слугували би правовим підґрунтям здійснення цього виду взаємодії між державою та громадянським суспільством.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Ільницька У.В.* Проблема формування позитивного політичного іміджу Збройних Сил України в процесі переходу до демократичного суспільства / У.В. Ільницька // Українська національна ідея : реалії та перспективи розвитку : зб. наук. праць. – Л. : Ін-т народознавства НАН України, Ін-т українознавства НАН України, 2003. – Вип. 14. – С. 17–22.
2. *Данілевський С.* Організація цивільно-військового співробітництва в ході міжнародних миротворчих операцій (досвід НАТО) / С.Данілевський, А.Урсол // Морська держава. – 2012. – № 10. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://fleet.sebastopol.ua/morskaya_derjava/2004_10/organiza-tsija_tsivilno_vijskovogo_spivrobotnitstva/.
3. *Білошицький В.І.* Методологія політологічної концепції цивільно-військових відносин в Україні / В.І. Білошицький // Вісник НТУУ “КПІ”. Політологія. Соціологія. Право : – 2013. – № 1 (17). – С. 21–27.
4. Теория политики : учеб. пособ. / под ред. Б. А. Исаева. – СПб. : Питер, 2008. – 464 с.: ил. – (Серия “Учебное пособие”).
5. *Анилионис Г.П.* Глобальный мир : единый и разделенный. Эволюция теорий глобализации / Г.П. Анилионис, Н.А. Зотова – М. : Междунар. отношения, 2005. – 676 с. – (Серия “Учебное пособие”).
7. *Скворцов В.* Цивільно-військові відносини і тенденції світового політичного процесу / В. Скворцов // Політичний менеджмент. – 2008. – № 6. – С. 97–104.
8. *Коропатнік І.М.* Цивільно-військове співробітництво : проблеми і перспективи / І.М. Коропатнік // Реформування правоохоронної системи України : матеріали круглого столу, Київ, 20 черв. 2014 р. – К. : ДНДІ МВС України, 2014. – С. 66–68.

Отримано 22.08.2014